

Vindkraftutbygging og bærekraftig reindrift på to øyer i Troms

Camilla Brattland og Vera Helene Hausner

UiT - Norges arktiske universitet, Postboks 6050 Langnes, 9037 Tromsø

Engelsk tittel

Wind power development and sustainable reindeer husbandry on two islands in Troms, Northern Norway

Sammendrag

Hvilken betydning har arealinngrep for reindriftas økologiske og kulturelle bærekraft? Konsekvensene av arealinngrep handler ikke kun om tap av beiteland og produksjon i reindrifsflokken, men også om endringer i samspillet mellom rein og mennesker, beite, og det samiske reindriftssamfunnet. Tap av beiter har betydning for den kulturelle bærekraften ved at færre familiemedlemmer kan delta i driften eller ved at tradisjonell reindrift ikke lengre er mulig basert på det beitegrunnet de har til rådighet. Gjennom to eksempler fra utbygging av vindkraft på nøkkelbeiter på øyer i Troms viser vi at reindrifsamfunnene opplever at deres levedyktighet og mulighetene til å overføre sin tradisjonelle reindrift til etterkommerne er varig svekket. I denne artikkelen argumenterer vi for at vurderinger av reindriftas bærekraft ikke ensidig kan fokusere på produksjon i reindrifta, men også må ta hensyn til endringer i samspillet mellom dyr og mennesker med utgangspunkt i reindriftutøvernes kunnskaper og deres opplevelser av endring.

Abstract

What are the implications of spatial encroachments on the ecological and cultural sustainability of Sami reindeer husbandry? The consequences of spatial encroachments are not only about loss of pastureland and meat production rates, but also about changes in the human-animal relations with wide-ranging implications for the Sami society. Loss of pastures have implications for cultural sustainability, implying that fewer family members can participate in husbandry or that traditional reindeer husbandry is no longer possible when pastures are no longer available. Through two examples of wind power development on two islands in Troms county in northern Norway, we show that reindeer herding societies experience a lasting reduction in their viability and ability to transfer traditional reindeer husbandry to new generations. We argue that evaluations of reindeer husbandry sustainability cannot only focus on impacts on meat production, but also need to consider the changing interplay between humans and animals with decisions grounded in experience-based knowledge and the lived experiences of change in the reindeer husbandry.

Keywords

Sustainability, reindeer husbandry, wind power, human-animal relations

Introduksjon

Reindrift er grunnlag for samisk språk, kultur og samfunnsliv. Dette står nedfelt i den norske Grunnloven § 108 og den internasjonale folkeretten og danner premissene for målsetningen om bærekraftig reindrift. Tradisjonelle driftsformer der reinen (*Rangifer tarandus tarandus*) flyttes mellom frodige beiter om sommeren og snøfattige vinterbeiter er fortsatt bærebjelken for samisk reindrift og er viktig både for den økologiske, økonomiske og kulturelle bærekraften. Ifølge en arbeidsgruppe bestående av representanter fra reindriften og myndighetene, fremheves den naturlige flyttingen mellom årtidsbeitene og mulighetene til å tilpasse seg varierende vær og økologiske forhold som viktig for bærekraftig reindrift (Landbruksdirektoratet 2020). Bærekraft handler om at reindriften er levedyktig over tid og at beitearealene forvaltes på en slik måte at kommende generasjoner kan drive tradisjonell reindrift i framtida (Landbruksdirektoratet 2020). Øydistriktene er spesielt sårbare for endringer i klima og arealbruk. Beiteressursene er begrensede og inngrep på reinbeitene og forstyrrelser på flyttveier og kalvingsland kan dermed gjøre det stadig vanskeligere å drive reindrift på tradisjonelt vis. Begrensede beiteressurser forplanter seg også til andre bærekraftskriterier enn de rent materielle og økonomiske.

Bærekraftig reindrift handler også om at familien skal kunne delta i arbeidsfellesskapet i de mest arbeidsintensive periodene der den yngre generasjonen lærer seg ferdigheter, kunnskap og den samiske terminologien som beskriver reinens adferd og velvære, tilpasning til landskap og beiteforhold, snøforhold, været, og tradisjoner for merking og slakting. Tradisjonskunnskap om samspillet mellom reinen, beitene og de menneskene som forvalter reinen, som beskrevet av Paine (1964), er dermed også viktig for en levedyktig reindrift i framtiden. Bærekraftig reindrift handler med andre ord ikke kun om gode og produktive sommerbeiter og reinflokkens produksjon ved slakting, den handler også om generasjoners erfaringer og muligheten til å opprettholde en tradisjonell samisk reindrift.

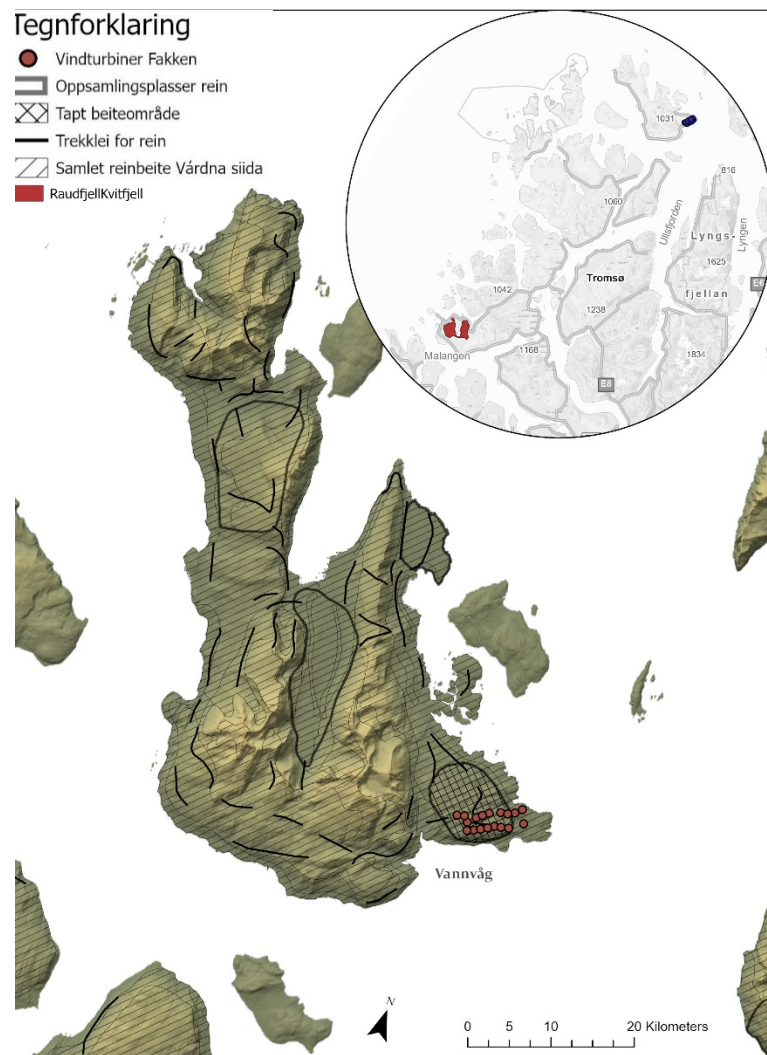
I denne artikkelen ser vi nærmere på hvordan vindkraftutbygging på øyer i Troms fylke påvirker tilgang til beiteressurser og muligheten til å drive tradisjonelt med naturlige flyttinger mellom årtidsbeitene. Mer spesifikt ser vi på reinbeitedistrikter på øyer med helårsdrift der reinen flytter korte distanser mellom årtidsbeitene og er avhengige av beiteressursene på et relativt avgrenset område for å drive bærekraftig. Reindrift på øyene er derfor ekstra utsatt for ytterligere forstyrrelser og tap av arealer. Dette gjelder de fleste øyene i Troms, med unntak av Reinøya, Arnøya og Uløya som er sommerbeite for rein.

Metode og case-områder

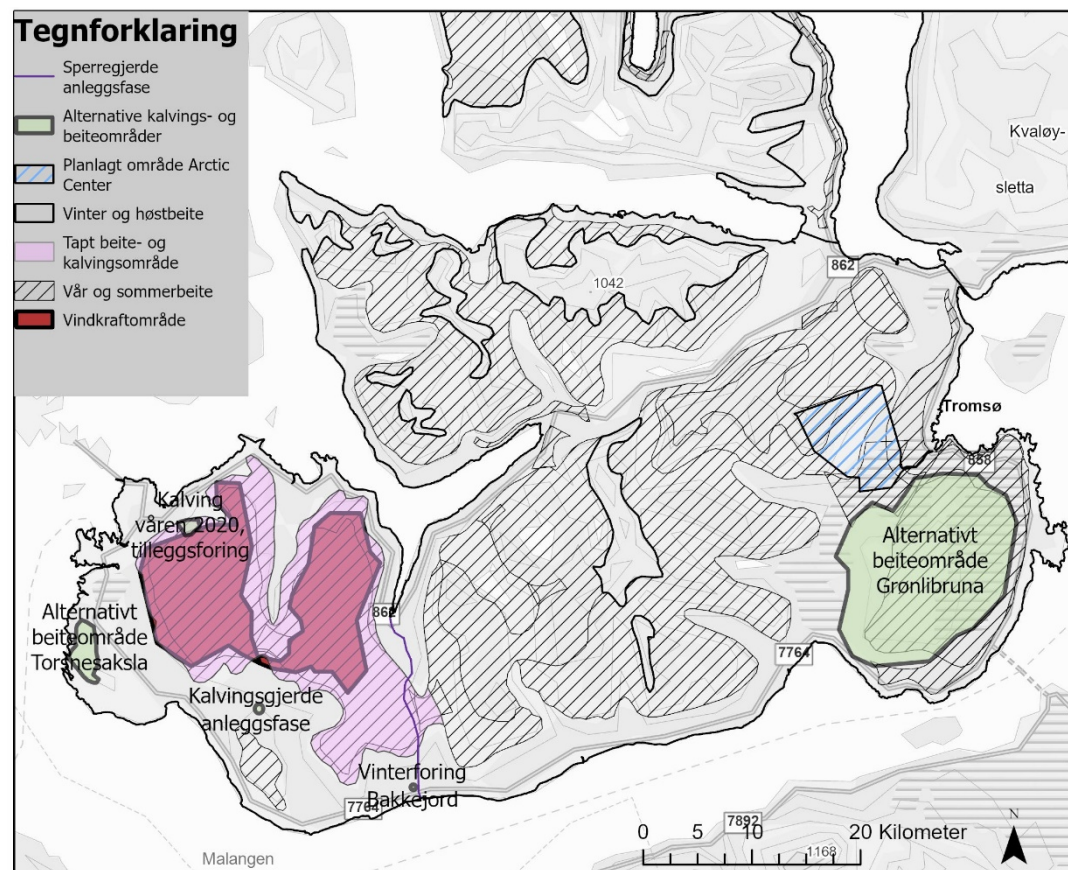
Artikkelen er bygget på en case-basert metode der vi har samlet dokumenter, gjort deltakende kartlegging, intervjuer og samlet annen informasjon om utbyggingen av vindkraftanleggene på Vannøya og Kvaløya (se figur 1 og 2). På øyene i Troms drives det både sesongvis og helårlig reindrift. På øyene i Troms ser ikke tamreinholdet ut til å ha fått vesentlig omfang før på slutten av 1700-tallet da reindriftssamer med vinteropphold i Nord-Sverige og Finland begynte å flytte til øyene om våren. En del av disse samene slo seg til og vekslet mellom å drive reindrift på ulike øyer i ytre Troms. På Kvaløya var det den sørlige delen med base i Straumbukta og Finnheia som i hovedsak ble brukt som sommerbeite, og denne var avgrenset fra den nordre delen av Kvaløya, der noen få familier hadde sine områder, ved Eidkjosen (Walkeapää 2009). Könkämä hadde sitt sommerbosted her helt fram til de ble tvangsforflyttet og ikke kunne bruke sommerbeitene sine på norsk side lenger. Med innføringen av reinbeitekonvensjonen i 1919 mistet de sommerbeiteområdene på Kvaløya og Ringvassøya (Walkeapää 2009) og fra 1923 var det kun norske statsborgere som kunne drive reindrift her. Minnene etter Könkämä-samene er imidlertid fremdeles en del av den samiske historien i Tromsø-området, både i fortellinger og kulturminner slik som gammetuffer og reingjerder på Finnheia. En del av historien om tvangsflyttingen ble gitt ut som bok av Elin-Anna Labba i 2021 (Herrarna satte oss hit).

På Kvaløya og Vannøya foregår det i dag helårsdrift, mens andre øyer i hovedsak er sommerbeiter for flokker som har vinterbeite i Kautokeino. Begge siidaene driver reindrift i et kupert og fjell-rikt terreng med vekslende klima og snø- og isforhold gjennom året. Den største forskjellen mellom siidaene er at reindriften på Kvaløya ligger i nærheten av en voksende Tromsø by og i mye større grad blir berørt av menneskelig aktivitet slik som tur- og skigåere, utbygging av infrastruktur, og trafikk generelt. På to av øyene hvor det er helårsdrift er det i løpet av de siste ti årene bygget vindkraftverk; Fakken vindkraftverk på Vannøya (Várdna siida) og vindkraftverket på Raudfjell og Kvitfjell på Kvaløya (hvor Sállir og Dorvvošnjárga siida har sine beiter). Distriktet Várdna siida/Vannøya har et øvre fastsatt reintall på 300 rein, med et begrenset beiteareal (227 kvadratkilometer) særlig for vinterbeite. I dette distriktet ble Fakken vindkraftanlegg med 18 vindturbiner bygget av Troms Kraft mellom 2010 og 2012. På Kvaløya har Dorvvošnjárga siida blitt mest berørt av anlegget. Også denne siidaen har et øvre reintall på 300 rein, der beitene i likhet med beitene på Vannøya er begrenset av fjell og kupert terreng, i tillegg til økende menneskelig aktivitet. Vindkraftanlegget til selskapet Nordlys Vind var under oppføring mellom 2018 og 2020, og da anlegget ble ferdigstilt i 2020 var det til slutt 67 turbiner i vindkraftområdene på Kvitfjell og Raudfjell. Begge casene er utgangspunkt for en masteroppgave om tematikken (Sommer 2020).

Våren 2019 gjorde vi to intervjuer med reindriftsutøvere på Vannøya om erfaringene med etableringen av anlegget omkring ti år etter. For distriktet på Kvaløya intervjuet vi distriktsleder for Dorvvošnjárga siida om endringer og påvirkning på reindriften som resultat av vindkraftanleggene. Intervjuene i begge områdene omhandlet medvirkning i prosessen og påvirkning på rein og mennesker fra vindkraftanlegget, med fokus på endringer i driftsmønster og produksjon (endring i flyttemønster, kalving, vekttap, motorisert ferdsel, føring og andre utfordringer) som følge av etableringen.

Figur 1. Plassering av vindkraftanlegget Fakken og tappt vinterbeite for rein på Vannvåg i Troms.

Figur 2. Plassering av vindkraftanleggene på Raudfjell og Kvitfjell på registrert kalvingsområde på Kvaløya i Troms. Oversikt over alternativer til tappt kalvingsområde basert på intervjuer med distriktsleder i Dorvvošnjárga siida.

Vi anvendte deltakende kartlegging som metode, der målet var å kartlegge den faktiske endringen i bruken av reinbeitene fra utøvernes perspektiv. Under intervjuene tok vi utgangspunkt i reinbeitene som allerede var kartlagt av reindriftsadministrasjonen som lå offentlig tilgjengelig hos NIBIO. Utøverne tegnet selv inn endringer eller forklarte hvordan bruken hadde endret seg i forhold til det kartgrunnet som vi hadde med til intervjuet. For Vannøya var informasjonen om årstidsbeiter kartlagt i 2011, verifisert i 2014 og oppdatert av Asplan Viak i 2016. Første gang området var kartlagt var i 2001. Området hvor vindturbinene til Fakken vindkraftverk står plassert er registrert som beitehage og vinterbeite for Várdna/Vannøya siida (se figur 1). Distriktsplanen har ikke blitt oppdatert siden 2001.

For Kvaløya hadde distriktet i 2018 laget en ny distriktsplan med oppdatert informasjon om reinbeiter. Det går tydelig fram av distriktsplanen at Dorvvošnjargá siida, som holder til på den sørlige delen av Kvaløya, har begrenset med beiter og få såkalte "samlende områder" hvor landskapet både tilbyr godt beite og «holder på» reinen. Også for Kvaløya var beiteområdene første gang kartlagt i 2011, verifisert i 2014 og oppdatert i 2016 av Asplan Viak. Vindkraftområdet på Raudfjell og Kvitfjell er registrert som vinterbeite og vårbeite med kalvingsland, samt flyttleier (se figur 2). Kartene er utarbeidet av Camilla Brattland.

Vannøya/Várdna siida og Fakken vindkraftområde

I 2010 ble Fakken vindkraftanlegg bygget på stedet Fakken, lokalisert i vinterbeiteområdet som ble mest brukt av reindrifta. Forut for konsesjonsbehandlingen gjennomførte reindriftsadministrasjonen ved Harald Rundhaug en utredning om mulige konflikter med reindriftnæringen. Fagutredningen fra Rundhaug konkluderte med at etableringen av vindkraftverket på Vannøya ville få betydelige konsekvenser for reindrifta (Rundhaug 2004). Etableringa av et vindkraftverk ville føre til vesentlig reduksjon av tilgjengelige vinterbeiter, og ville kreve fullføring i et annet område for å opprettholde drifta. "Ifølge de lokale utøverne vil fullføring koste så mye tid og penger, at det vil være fornuftig å slutte med reindrift" (Rundhaug 2004:38). Direkte tap av beitearealer som følge av utbygging ville være beskjedne, men vinterbeiteområdene ville likevel kunne gå tapt ved at reinen trekker ut av et område på grunn av forstyrrelsen på beiteområdet. Utredningen anslo at anlegget ville ha en effekt på indirekte beitetap i en radius på 2 – 4 km fra anlegget (ca. 12 kvadratkilometer). En annen indirekte konsekvens var forstyrrelser som kunne gjøre dyrene mer stresset, slik at reinen ville bruke mer tid på flukt/fryktadferd og dermed ikke få beitet like effektivt som de ellers ville gjort. Det kunne bli vanskeligere å samle og drive dyrene for reieneierne. Det ble vurdert at «Beitevirkninger i forhold til trekk- og flyttleier kan påvirke reinen og dens arealbruk negativt" (ibid.: 39). Det ble videre vist til at reinen imidlertid vil tilpasse seg, og fagutredningen anslo at dette ville kunne ta 5 til 10 år.

Ettersom det er helårsdrift på øya, ville etableringen av vindkraftanlegget primært ha lokal betydning for reieneierne på Vannøya og det ville dermed ikke ha regionale eller nasjonale konsekvenser. Her ble det derfor gitt karakteren C på en skala fra A- ingen konflikt til E- svært stor konflikt. Konsekvenser i lys av folkerettslige forpliktelser overfor reindrifta som en urfolksnæring ble ikke vurdert. NVE konkluderte med at omfanget av virkningene ville være usikre, men var enige i at det ville være negative konsekvenser (NVE 2006). Distriktet kom selv med konkrete forslag til vilkår for å redusere de negative virkningene av vindkraftverket. Reinbeitedistriktet ønsket en rekke avbøtende tiltak som gikk på valg av trasé, tiltak for å gjøre beiteområdet på Fakken attraktivt, plassering av interne veier for å unngå viktig vinterbeiteareal på fjellryggene, sikring av vannforsyning og eventuell erstatning av bolighus dersom støyforholdene gjorde at huset ikke lenger kunne benyttes som bolig (NVE 2006: 65). Det kom senere til en rettssak mellom Troms Kraft og reinbeitedistriktet. Distriktet fikk en pengesum blant annet til merutgifter til føring i etterkant av rettssaken, som gikk i Troms Krafts favør, men som en av utøverne sa det: «Reinen kan ikke spise penger».

Raudfjell og Kvitfjell, Kvaløya

På Kvaløya hadde distriktsleder allerede inngått en avtale med Norsk Miljøkraft (en sum på 6 millioner kroner) på begynnelsen av 2000-tallet, noe som skapte utfordringer for reindriftsutøverne som etablerte sin drift på den sørlige delen av Kvaløya i 2014. Ettersom det allerede forelå en avtale og kommunen hadde godkjent utbygging på Kvitfjell (Sommer 2020), hadde distriktet ingen mulighet til å stoppe utbyggingen, men de kunne påvirke måten utbyggingen foregikk på særlig gjennom den såkalte MTA-planen (miljø, transport og anleggsplanen) som regulerer utbyggingsfasen. Distriktet gjennomførte konsultasjoner med NVE om avtalen på eget initiativ, og flere tiltak ble iverksatt for å ivareta reindriften i anleggsfasen. Blant annet ble et sperregjerde satt opp for å holde reinen unna anleggsområdet, og det ble avtalt at drifta skulle stanse opp i kalvingsperioden etter at vindmøllene var satt opp, slik at Kvitfjell stadig kunne benyttes som kalvingsområde.

Kartlegging av samspill mellom menneske og rein

Forskning på hvordan reinens arealbruk endres

I forbindelse med NVEs forslag til nasjonal rammeplan for områder for vindkraft, ble det utarbeidet en synteserapport om status for forskning på forholdet mellom vindkraft og reindrift (NVE, 2019). Fakken vindkraftanlegg blir i denne sammenhengen referert til som et eksempel på at det er mulig med sameksistens mellom vindkraft og reindrift. Dette var særlig basert på rapporter fra prosjektet VindRein som forsket på hvordan reinens arealbruk ble påvirket av vindkraft, der Fakken var et av mange case.

Tsegaye mfl. (2017) gjorde en studie over en ni års periode (prosjektet VindRein) i forbindelse med utbygging av Fakken vindkraftverk på Vannøya som ble utført av Troms Kraft som både konsesjonsinnehaver og utbygger. Metoden som ble brukt var GPS-merking av 14 reinsdyr og visuell observasjon av antall rein i vindparken langs gitte ruter i en sone på 500 meter fra anlegget. GPS ble kun brukt i anleggsfasen, mens visuell observasjon var metoden som ble brukt for å avgjøre om reinen også unngikk anlegget etter at vindmøllene hadde vært i drift noen år. Til tross for at det kun var visuell observasjon som var det bærende vitenskapelige grunnlaget for effekter før, under og etter anleggsfasen, konkluderte forfatterne med at det ikke var noen nevneverdige påvirkninger fra anlegget på rein i driftsfasen, men noe i anleggsfasen. Dette betyr at de indirekte virkningene som Rundhaug (2004) forventet i sin rapport ikke så ut til å inntreffe.

Reindriftsutøverne ble intervjuet av forsker-teamet i forkant av utbyggingen og de deltok også i prosjektet VindRein. På det tidspunktet visste ikke reindriftsutøverne helt hva de skulle forvente, og forskningsprosjektet hadde preg av ren biologisk forskning på en mengde påvirkningsfaktorer på rein, slik som brems og sykdommer. En av reindriftsutøverne deltok i prosjektet gjennom å sette GPS på reinen. Samarbeidet med forskerne skar seg imidlertid ettersom anleggsfasen skred fram, og distriktet havnet i rettssak med utbyggeren. Under vårt intervju med daværende reineier nesten ti år senere, reflekterte reineieren omkring mangelen på reindriftsfaglig kunnskap i utredninger og beregning av påvirkning på rein. I et tilfelle bestemte reineieren seg for å følge med når det i regi av prosjektet VindRein ble gjort en månedlig optelling av antall rein innenfor vindkraftområdet. "Jeg visste jo hvor mange rein som var der, men når han skreiv rapporten (...) om hvor mye rein som var der, da ble jeg forfær". Ifølge reineieren talte den utsendte prosjektmedarbeideren mange flere rein i området enn det som var tilfellet. Reineieren hadde på dette tidspunktet noen rein gående på tilleggsfôr i vindkraftområdet, som ligger i nærheten av der reineierne selv har bolig.

Til syvende og sist var reindriftsutøverne ikke enige i konklusjonene til prosjektet VindRein. Tvert om kunne de fortelle at reinen stort sett unnvek vindmølleparken, med den følge at flokken som tidligere hadde brukt Fakken måtte ta i bruk andre beiteområder som ikke hadde tilstrekkelig kvalitet på vinterbeite til å opprettholde reindriftsflokken. Dette medførte at reineierne måtte endre driftsform og basere seg på føring mesteparten av vinteren, noe som har ført til store merkostnader. De var også uenige i at det var like mange rein i vindmølleområdet som før utbyggingen (se Sommer 2020). Under intervjuet ble problemer med å samle og drive flokken særlig nevnt, mye i tråd med det fagutrederen hadde pekt på i sin rapport. Dette har også medført økt bruk av helikopter for å samle dyrene. Ifølge reineierne er det uvisst om denne driftsformen er bærekraftig på sikt.

Flytting og tilleggsfôring som alternativ til tapte vinterbeiter

Under et av intervjuene med reindriftsutøverne på Vannøya i regi av prosjektet IndGov ble det fortalt om hvordan flokken, det første året etter at anlegget ble bygget, var vanskeligere å drive og flytte enn vanlig, og reinen var urolig når den var samlet i gjerde. Når reinen skulle flyttes ble det brukt hunder, sykler og helikopter for å drive flokken mot reingjerdet. "I det vi kommer mot gjerdet så snur reinen plutselig og for utover, vi ble jo bare sittende å flire for i alle mine år har jeg aldri sett reinen springe fra gjerdet med spenn på ryggen". Reineieren undret seg over om det var noen vits i å fortsette drifta lengre, når flere og flere faktorer kom inn under minus heller enn pluss-sida i regnskapet. Både Vannøya og Kvaløya er øyer uten de samme vinterbeitene som finnes i innlandet, noe som krever tilleggsfôring av rein også under "normale" forhold for reindrifta. I serien "Reindrømmen"¹ er det filmet episoder der reinen fôres ved bilveien. På Vannøya fôres den i nærheten av bolighusene til reineieren, mens i Dorvvošnjárga siida blir den foret i et samlingsgjerde. Dette er ikke en ønsket utvikling fra reineiernes side, men noe de i større og større grad blir tvunget til å gjøre, slik at reinen ikke skal sulte og dermed spre seg for mye i landskapet på jakt etter mat.

"Det som også er en stor bekymring for oss er at vi må fôre hele vinteren, men det er noe slikt vi ser for oss at vi må ha. Det som er den største utfordringen er at vi mister mye tradisjonskunnskap om reinens naturlige bevegelse og oppførsel, og det å skulle videreføre dette til våre barn når de ikke får oppleve det blir veldig vanskelig for dem å lære hvordan flokken beiter naturlig på vinteren. Det er en kunnskap vi kan miste, som igjen kan påvirke evnen våre barn har til å føre videre driften."

For reindriftsutøverne blir dette et spørsmål om å balansere dyrevelferd med mange andre hensyn, også hensynet til den kulturelle bærekraften i den samiske kulturen. Samtidig som reinen er avhengig av mennesket for å få beite i fred for rovdyr, blir den med en slik fulltids-fôring avhengig av menneskene på en helt annen måte, slik de ser det. Økningen i inngrep slik som vindkraft-anleggene forsterker behovet for kontrollmekanismer slik som gjerder og tilleggsfôring. Distriktslederen på Kvaløya sier det slik: "Det er jo ikke det at vi må legge ned i 2019/2020, men om vi skal kunne ha en bærekraftig reindrift som skal bidra til å ivareta den samiske kulturen, så må vi kunne få lov til å drive på en annen måte enn *farming*". I intervjuet med reineieren på Vannøya kom også spørsmålet om tilleggsfôring opp, ettersom Fakken ble bygget på vinterbeiteområdet til Várdna siida. Under den etterfølgende rettssaken dreide saken på et tidspunkt seg om erstatning og kompensasjon for tap av reinbeite.

"Da måtte jeg jo si at erstatning er vi ikke ute etter, det er jo matfattet til dyrene man kjemper for. Jeg kan ikke gå med en 50-lapp til en rein å si at du får ete for 50 kroner i dag, og en 100-lapp til den andre og si at du får ete for 100 kroner i dag. Det er jo ikke slik det fungerer. Også kommer det kanskje en liten kalv, og skal jeg da gi den tjue kroner. Det handler jo ikke om penger."

Etter reineierens mening var påvirkningen større på deres distrikt som hadde helårsbeite for rein, der anlegget ble bygget midt i matfattet til dyrene. Dette var det eneste egnede vinterbeite på øya. Distrikter med helårsbeite er mer sårbare for tap av slike nøkkelbeiter, siden det sjeldent finnes alternative beiter på en avgrenset øy.

Samling av rein ved hjelp av gjerder og andre oppsamlingsplasser

Fysiske sperrer slik som gjerder er den mest inngripende måten mennesker samhandler med rein på, mens daglige vurderinger og strategier om hvor det er best for reinen å være utgjør hoveddelen av dette samspillet. Reindriftsutøverne gjør kontinuerlige vurderinger av hvor det er best for flokken å være i forhold til infrastruktur og menneskelig påvirkning slik som hundekjøring og skigåing, som er en særlig problemstilling på Kvaløya. Et av de beste beiteområdene for rein i Dorvvošnjárgga siida ligger i et populært utfartsområde for rekreasjon og turisme, og reineierne har prøvd å holde reinen borte fra dette området på grunn av trafikken tilknyttet dette. "På Grønnlibruna er det jo hundekjøring og turistfirmaer. Så hele området her, som er veldig godt vinter- og vårområde, blir utilgjengelig fordi det er så mye hundekjøring, og nå kommer denne alpinbakken også". Beiteområdene på Kvittfjell og Raudfjell var mye mer avsidesliggende og mer attraktivt å bruke for reindrifta før utbyggingen av vindkraftområdet startet. Når det gjelder større inngrep slik som vindkraft og vannkraft, fører dette til større bruk

¹ <https://tv.nrk.no/serie/reindroemmen>

av fysiske installasjoner, som gjerder, satt opp for å lede reinens bevegelser bort fra de berørte områdene eller til alternative områder for kalving, slaktning, føring og andre oppgaver området ble brukt til tidligere.

På Kvaløya var vindkraftanlegget under oppføring da vi gjorde våre intervjuer og feltbesøk. I forklaringen av dialogen med vindkraftselskapet var det mange eksempler på konflikter og mangel på dialog, særlig om hvordan reinen skulle tas hensyn til under byggingen. I fortellingen om konfliktene står vurderingene og valgene reindriftsutøverne gjør til det beste for reinen, sentralt. Et av de største inngrepene i anleggsperioden var samling av flokken i gjerde under kalvingen. I 2018 og 2019 foregikk kalvingen i et gjerde og ikke på Kvitfjell på grunn av anleggsvirksomheten. I 2020 skulle flokken egentlig slippe tilbake inn i anleggsområdet ettersom arbeidet skulle ferdigstilles vinteren 2020. På grunn av forsinkelser blant annet knyttet til korona kunne området likevel ikke benyttes til kalving, og flokken ble flyttet til alternative områder. Ifølge reieier var dette slett ikke optimalt, da det medførte merarbeid og problemer med å holde flokken samlet i området. På Kvitfjell er området spesielt godt for kalving ettersom flokken kunne holdes samlet i et dalsøkk hvor den er mindre utsatt for rovdyr enn andre steder. I korte trekk førte anleggsarbeidet i området til at flokken ble samlet i et gjerde eller konsentrert til mindre områder enn utgangspunktet. Som et avbøtende tiltak ble et sperregjerde satt opp for å holde reinen unna anleggsområdet. Om vinteren ble reinen også samlet i et gjerde under anleggsperioden, i samarbeid med bønder i området.

“Dette området bruker vi på vinteren og bøndene på sommeren. Vi bruker den til ekstraføring og fjerne rein som er en plage for folk. Men sist vinter hadde vi hele flokken stående der på grunn av utbyggingen. Men gjerdet er jo ikke dimensjonert for hele flokken, men det løste seg med at gjerdet ble snødd ned slik at flokken kom seg ut så de ikke var stengt inne. Da vandrer de litt bort fra området om natten og kommer tilbake på morgenen for å få mat. Dette måtte vi jo da gjøre for å holde de unna utbyggingsområdet.”

Kombinasjonen av samling i gjerde med fulltidsføring av flokken, ble opplevd som en tung og ekstrem situasjon for reindriftsutøverne. Å ha flokken i gjerde førte også med seg problemer med rovdyr og dermed mer gjeting av flokken. “Det blir nesten som et fjøs, du må alltid være der. Og når de kalvet i gjerdet, fordi det er et snaut fjell og åpent, så når kalvingen startet, da kom jo ørnen med en gang. Da har de jo ingen steder å gjemme seg og da må vi ha gjeting døgnet rundt” (distriktsleder, Kvaløya).

Driving og tilvenning av rein til alternative beiteområder

Når et beiteområde eller annet område for reindrift blir borte, må drifta nødvendigvis flyttes til et annet sted. Både på Vannøya og Kvaløya er beiteene både naturlig innskrenket av sjøen og høye fjell på øyene, men også av økende menneskelig aktivitet som etterlater færre områder hvor reinen kan finne både ro og gode beiteforhold (guohtun) samtidig. Intervjuene med utøverne på Vannøya ble gjort omkring ti år etter at anlegget var bygd ut. Vannøya er en øy med mye mindre menneskelig aktivitet enn Kvaløya, og reinen har hele øya som beiteområde. Dette gjenspeiles i måten reieierne forklarer samhandling med reinen i intervjuene, der reinen i større grad enn på Kvaløya beskrives som egne flokker som er vanskeligere å samle og drive vekk fra områder der de er vant til å gå. På Vannøya reagerte reinflokken tidvis sterkt på lyd og syn av vindturbinene. I ett tilfelle hadde reindriftsutøverne store vansker med å få flokken samlet i et gjerde siden den stadig ville sne vekk fra lyden av turbinene. Den største vanskeligheten var imidlertid å få drevet flokken vekk fra jordene til bøndene, som var det beste alternativet nest etter vinterbeitet som nå hadde blitt til et vindkraftområde på Fakken. “Reinen beveger seg jo overalt, men det vi får problemer med er de vindmøllene og den reinen som brukte å være i dette området flytter seg mer til Lanesøra. Og på vintrene må de jo lete etter beite og da må de jo vandre”.

I distriktsplanen til Kvaløya brukes begrepet *oktilaš eatnamat* eller “samlende terreng” for å beskrive områder der en hel flokk av rein kan beite i fred. Dette er landskap som virker samlende på rein slik at den ikke sprer seg selv om den blir forstyrret. Slike områder ligger lavt i terrenget og er også ofte attraktive for utbyggere, slik som Finnheia var attraktivt for utbygging av alpinanlegg på Kvaløya. Området hvor Kvitfjell og Raudfjell ligger er innenfor et av disse områdene, og tapet av beiteareal blir derfor ekstra stort ettersom dette er et særlig viktig område for reindrifta (Kvaløya reinbeitedistrikt, 2019).

Hvor blir så det framtidige kalvingsområdet for Dorvvošnjárga siida? Siden området rundt Grønlibruna er preget av forstyrrelser og trafikk, vurderte reineieren området rundt Torsnesaksla som alternativ.

“Torsnesaksla er veldig godt [område], selv om den ikke ser så stor ut så er terrenget veldig godt fordi den gjemmer reinen slik at folk ikke ser at det er så mye rein der. Altså det er noe med hvordan den går, for det er groper og plass til utrolig mye rein. Altså at den da ikke blir i veien og det blir tidlig bart og når det grønnes”

I intervjuet fremheves dette området som å foretrekke framfor andre områder, ettersom reinen selv naturlig trekkes mot dette området. Også Walkeapää (2009) beskriver dette området som et godt beiteområde for den svensksamiske reindriften på 1900-tallet. Skulle reiene velge å dra til Grønlibruna, “må vi venne flokken til det”. Det å få reinen til å gå til et alternativt beiteområde er altså ikke en enkel operasjon, og som på Vannøya bruker utøverne tid på å drive reinen til det området de burde beite på. I spillet mellom menneske og rein er ikke dette uten problemer. “Nå er reinen her, og hvis de plutselig starter å trekke, som kan være på grunn av vind og andre ting, så plutselig kan de starte å trekke innover her”, er et av utsagnene fra reieieren som illustrerer dette. Det er ikke bare selve kalvings- og beiteområdene som vindturbinene står på som blir berørt av anlegget, men også områdene rundt. Reinen kan komme til å reagere på lyd fra turbinene, eller på økt aktivitet langs anleggsveien som også åpner for en økning i aktivitet slik som sykling, skigåing eller annen rekreasjon. Reieieren uttrykte bekymring for de langsiktige effektene av økningen i aktiviteten.

“For eksempel om reinen slutter å bruke Bogdalen som er et veldig frodig og bra beiteområde fordi de blir så forstyrret av lyden. Da oppholder de seg kanskje i andre områder og det man vil se er kanskje lavere slaktevekter og kanskje at de ikke får så mye kalv, og at drektigheten går ned slik at vi får lavere produksjon. Det er ikke slik at jeg tror at i det vindmøllene skrur seg på så flykter reinen, men det er den langsiktige effekten jeg er redd for”.

Reieieren i Dorvvošnjárga siida uttrykker også bekymring for at deres egne vurderinger av dyrevelferd vil slå negativt tilbake på dem selv. Distriktet har selv gjort mange vurderinger og valg og flyttet flokken hit og dit for å spare dem for påvirkningen fra anleggsvirksomheten og turbinene. Med andre ord er det ikke alltid at reinen flytter seg bare på grunn av turbinene, men mer fordi de blir flyttet på av reieierne. Dette kan tolkes om at reinen ikke blir påvirket av vindturbinene, noe som bekymrer reieieren: “Det at vi ikke skal kunne dokumentere at flokken flytter seg på grunn av effekten fra vindmøllene, men at vi flyttet den .Så det er det verste”. Dette illustrerer hvordan reinen ikke flytter seg alene, men inngår i en reindrift som er et resultat av spillet mellom reieierne og dyrene. Summen av alle disse tiltakene etterlater et bilde av en reindrift hvor det er menneskene som i økende grad bestemmer hvor reinen skal være, i et landskap dominert av menneskelige aktiviteter. I dette bildet gjør reieierne kontinuerlige avgjørelser og vurderinger for å ivareta både dyrevelferd og gode forhold med naboer og andre næringsutøvere slik som bønder og hundekjører. I figur 2 har vi samlet en oversikt over hvilke alternative områder flokken har blitt flyttet rundt til, i gjerder og til alternative beite- og kalvingsområder i anleggsperioden til vindkraftanlegget på Kvaløya.

Endringer i arealbruk er endring i spillet mellom rein og menneske

I våre intervjuer legger reindriftsutøverne stor vekt på hvilke vurderinger de har gjort for å unngå at flokken forstyrres unødig, utsettes for fare fra rovdyr, eller beiter på land der de ikke skal beite. Dette er klare eksempler på at påvirkning fra installasjoner ikke bare påvirker rein alene, men påvirker **sammillet** mellom rein og menneske.

Det første som disse eksemplene illustrerer er at det ikke bare er rein, men også mennesker som blir påvirket av inngrep slik som vindkraft. Hvordan reinen beveger seg i landskapet og benytter beiter bestemmes i interaksjon mellom rein og reindriftsutøvere. Å konkludere med at reinbeitene vil være forstyrret i en påvirkningssone i en viss avstand fra et inngrep er en forenkling av beregningen av påvirkning på reindrift. Som eksemplene fra Vannøya og Kvaløya viser, tar utøverne først og fremst hensyn til hva de mener er det beste for reinen, og det har sine begrensninger hvor mye utøverne kan presse reinen til å gjøre som de vil. På Vannøya hadde reieierne store

utfordringer med å drive flokken inn mot vindmølleparken, og reinen fant selv nye områder å beite på, som til slutt førte til at beiteområdet ikke lenger brukes. Selv om reinen kanskje kan føres inne i vindkraftområdet, delvis finansiert av erstatningen, er det reineieren som vurderer om det lar seg gjøre å tilvenne dyret til vindmølleparken og om det er best for dyrevelferden. Fôring har også mer langvarige konsekvenser for reindriften gjennom endring i tidsbruk, arbeidsmengde og driftspraksis, ved økt risiko for spredning av sykdom og endring i smak og kvalitet på kjøttet, samt endringer i reinens adferd og tradisjon, og utøvernes kunnskap og kultur knyttet til flytting og gjeting av rein (Horstkotte, Lèpy and Risvoll, 2020).

Likedan er det reieierne på Kvaløya som gjør avveiningene om hvor det er best beite for reinen, og om muligheten for å styre flokken dit den vil ha best forhold. I et landskap som har begrenset med muligheter for alternative beiter, vil det være en siste utvei å føre flokken i gjerdet om vinteren og la kalvingen foregå i gjerdet. For Dorvvošnjarga siida bryter dette kraftig med deres egen oppfatning av en god reindrift, og med hensyn til dyrevelferd. I distriktsplanen uttrykkes det tydelig at det ikke vil være mulig med fortsatt reindrift på øya om den stadige utbyggingen av infrastruktur, veier og boligområder fortsetter.

For det andre illustrerer våre eksempler kompleksiteten i uenighetene om hvordan rein blir påvirket og om metodene som blir brukt for å kartlegge reinbeite. På Vannøya hadde utbygger selv tall på at rein oppholdt seg innenfor vindkraftområdet, mens reieierne mente noe annet. Dette illustrerer at beregninger av konsekvensene som blir gjort uten dialog med reieierne kan skape konflikter. Også i de tilfellene hvor tellinger av antall rein i vindkraftområder gjøres i samarbeid med reieierne, kan uenigheter om resultatene oppstå. Et eksempel på dette er samarbeid som består av at reieierne kun har en assisterende rolle gjennom å hjelpe forskerne med å velge ut hvilke dyr som skal overvåkes med GPS, slik som i studien av vindkraftanlegget på Fakken (Tsegaye mfl. 2017). Også i slike tilfeller kan det oppstå uenigheter om hva resultatene viser, sett fra et vitenskapelig og et erfaringsbasert ståsted.

Som saken om Fakken vindkraftverk viser, er det også uenighet om tolkningen av påvirkning fra vindkraftverket. Selv om reinbeitedistriktet på Vannøya selv mener at området er tapt som beite og at reinen ikke lenger bruker området til beite, står området der vindmøllene er plassert fremdeles registrert som reinbeite og oppsamlingsplass for rein i NIBIOs oversikt over reinbeiter i Troms. Reieierens kunnskap om reinens atferd og de driftsmessige konsekvensene av påvirkninger i beiteområdene burde bli ivaretatt på en helt annen måte i dag; for det første gjennom konsekvensutredninger, og for det andre gjennom å bli lagt til grunn i planleggings- og beslutningsprosesser av private og offentlige aktører.

Selv om årstidsbeite kan fastsettes på kart, gir det få pekepinne på hva som er verdifulle områder for reindriften. Distriktsplanene bøter i noen grad på dette. For Kvaløya utarbeidet Dorvvošnjarga siida en ny distriktsplan med oversikt over "samlende" beiteområder som var viktige for distriktet å sikre fra nye inngrep. Denne planen kom imidlertid etter at avtalen med vindkraftselskapet allerede var gjort, men før vindkraftanlegget var bygget og man hadde kunnskap om hvordan anlegget ville påvirke drifta. Dette har store konsekvenser for reindriften og utøvernes daglige drift, og deres planer på lang sikt. Hvem vil ta over reindriften på Vannøya og Kvaløya når nåværende reieiere ikke lengre klarer å drive videre? Hva slags "arv" i form av drivbare reinbeiter har de å gi videre til sine etterfølgere? Som våre eksempler viser, går reindriften i begge områder mot større og større grad av motorisering og fôring som kompensasjon for tapte områder til klimaendring og utbygging av infrastruktur og vindkraft. De er i samme situasjon som mange andre distrikter, hvor drømmen om å videreføre samisk tradisjon og kulturarv står i fare for å breste. Om distriktene hadde flere muligheter til å regne med risiko for tapte områder, og synliggjøre regnskap over tapte beitearealer, ville kanskje konsekvensene av tiltak slik som vindkraftverk i større grad bli synliggjort ikke bare for reieierne og deres familier, men for den større allmennheten. Ettersom reinbeite ikke bare er beite for rein, men også utgjør en spesiell type biodiversitet og grunnlaget for urfolks kulturarv, er det mer enn et stykke natur som går tapt ved slike inngrep.

Takksigelser

Forfatterne ønsker å takke reindriften på Vannøya og Kvaløya for deltakelse i studien. Vi ønsker også å takke Stiftelsen Protect Sápmi ved seniorrådgiverne Anders Johansen Eira og Isak Henrik Eira for verdifulle kommentarer til teksten.

Referanser

- Horstkotte, T., Lépy, É., & Risvoll, C. (2020). Supplementary feeding in reindeer husbandry: Results from a workshop with reindeer herders and researchers from Norway, Sweden and Finland.
- Kvaløya reinbeitedistrikt 2019. Distriktsplan for Kvaløya reinbeitedistrikt. Fylkesmannen i Troms, Tromsø.
- Labba, E. A., & Marstein, T. (2021). *Herrene sendte oss hit : om tvangsflyttingen av samene*. Pax.
- Landbruksdirektoratet (2020) Kriterier for bærekraftsmålene i reindriftspolitikken. Rapport-nr. 40/2020.
- NVE-rapport nr. 12 (2019): Forslag til nasjonal ramme for vindkraft av 1. april 2019
- NVE 2006. Troms Kraft Produksjon AS og Troms Kraft Nett AS: Fakken vindkraftverk og 132 kV kraftledning til Ringvassøy transformatorstasjon. 132 kV kabel gjennom Kvalsundtunnelen. 100 m 132 kabel ved Kvaløya transformatorstasjon . Bakgrunn for vedtak. Norges Vassdrags- og Energidirektorat, Oslo.
- Paine, R. (1964). Herding and husbandry : two basic distinctions in the analysis of reindeer management (Lapps of Kautokeino) (pp. 83–88). [s.n.].
- Rundhaug, H. (2004). Vindkraftverk ved Fakken i Karlsøy kommune, tema reindrift. Konsekvenser for reindriften i Vannøy reinbeitedistrikt. Troms Kraft.
- Sommer, Preben 2020. Reindrift under det grønne skiftet. En studie av sameksistens mellom reindrift og vindkraft. Masteroppgave i samfunnsplanlegging og kulturforståelse, juni 2020. UiT – Norges Arktiske Universitet.
- Tsegaye, D., Colman, J. E., Eftestøl, S., Flydal, K., Røthe, G., & Rapp, K. (2017). Reindeer spatial use before, during and after construction of a wind farm. *Applied Animal Behaviour Science*, 195, 103-111.
- Walkeapää, L. J. (2009). *Könkämävuoma-samernas renflyttningar till Norge : om sommarbosättningar i Troms fylke på 1900-talet* (Vol. 31, pp. 346, 29). Tromsø museum - Universitetsmuseet, Universitetet i Tromsø.